

ДОГОВІР ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ ТА ШВЕЙЦАРІЇ

Вперше інститут довічного утримання згадується в Цивільному уложенні Цюрихського кантону, яке було затверджене в 1856 році. Розділ 10 даного уложення був присвячений оплатним договорам про утримання. Главою 1 даного розділу (статті 1671 – 1690) регулювалось власне довічне утримання (leibgeding, verpfändung). Згідно з вищезгаданим законом, за договором довічного утримання одна особа, яка приймалася на утримання, зобов'язувалась особі, що приймала на довічне утримання, передати все майно чи його частину, за що остання, в свою чергу, обіцяла першій утримання та догляд протягом всього життя. Для дійсності даного правочину повинна була бути згода осіб, які мали право на обов'язкову долю в спадщині і після цього договір розглядався і затверджувався судом. Надавати утримання могли як фізичні особи, так і юридичні. Утримання повинно було відповідати потребам і стану особи, що приймалася на утримання і полягати в наданні житла, харчування, а у випадку хвороби, і догляду. Якщо особа, що прийняла утримання, не виконувала своїх обов'язків, то суд, за позовом особи прийнятої на утримання, міг постановити про припинення договору і присудити з особи, яка прийняла на утримання, певну винагороду грошима чи довічну ренту, яка виплачувалася щорічно [1, с. 292 – 295].

В 1865 році було прийняте Саксонське Цивільне уложення. В ньому статті 515 – 519 та 1157 – 1172 були присвячені інституту «прожиточних видач» (auszug), який по суті є довічним утриманням. Під «прожиточною видачею» розумілося виговорене на час життя однієї чи кількох осіб задоволення, накладене на маєток у вигляді поземельного обтяження чи забезпечене іпотекою на нерухоме майно. «Прожиточні видачі» могли бути встановлені і не на весь час життя особи, що має право на них, а також могло бути зазначено і про перехід їх до спадкоємців правоволодільця [2, с. 331]. Залежно від способу виникнення, права на «прожиточні видачі» в юридичній літературі ще першої половини ХІХ століття поділялись на: а) утримання – виговорені при відчуженні маєтку чи встановлені заповітом; б) встановлення – ті, які виникали з договору [2, с. 178].

З вищесказаного можна зробити висновок, що в Європі договір довічного утримання набирає значного поширення з середини ХІХ століття. В той же час, слід зазначити, що даний правочин розвивався в кожній країні по різному, а це призводило до його різного регулювання як в тогочасному, так і в теперішньому законодавстві. Зокрема сьогоденні законодавство ряду держав не виділяє окремо договір довічного утримання, але передбачається довічна рента в грошовій формі (Франція, Іспанія, Австрія) або як в грошовій, так і в натуральній формі (Німеччина, Італія). До правовідносин по довічному утриманню, які деколи виникають на практиці, застосовуються загальні положення про довічну ренту. В той же час у нормативно-

правових актах інших європейських держав договір довічного утримання виділяється в самостійний договірний тип (Швейцарія, Угорщина, Польща, Латвія, Естонія).

Так, в Цивільному кодексі Франції не згадується договір довічного утримання, але є досить подібний інститут довічної ренти, проте відносини по довічному утриманні існують на практиці. Зокрема, Л. Жюллио де ла Морандьєр зазначає, що "... договір довічного утримання – це багато в чому аналогічний встановленню довічної ренти різновид договору, в силу якого втрачається право на капітал, який проте продовжує приносити дохід особі, що втратила капітал. За цим договором одна особа, одержавши від іншої капітал чи певне майно, зобов'язується протягом життя цієї іншої особи забезпечувати її житлом, харчуванням та утримувати. Цей договір часто зустрічається в сільській місцевості і укладається між престарілими родичами та їх дітьми." [3, с. 336].

Така ж ситуація спостерігається і в Цивільному уложенні Австрії 1811 року, §§ 1284 – 1286 якого регулюють довічну ренту. На практиці часто, ще з XIX століття, укладається договір «прожиточних видач» (auszug, ausnahme). Ці відносини виникали, як правило, з договору, за яким набувач селянського маєтку, при отриманні його, надавав відчужувачу на час його життя чи на певний строк, речове право проживання в маєтку, а деколи надавав йому в користування інші частини маєтку, наприклад частину поля, дерева тощо і зобов'язувався до видачі виробів натурою або грошових платежів, а часто навіть до догляду у випадку хвороби [4, с. 363]. Як бачимо ці правовідносини в принципі збігалися з довічним утриманням.

Аналізуючи вищесказане, можна зробити висновок, що у багатьох державах Європи договір довічного утримання укладається на практиці, а при його регулюванні застосовуються загальні положення про довічну ренту. Відсутність в цивільних кодексах цього інституту вказує на те, що в момент прийняття даних нормативно-правових актів, він не був достатньо поширеним для його законодавчого закріплення.

Найстаршим, чинним на сьогодні, нормативно-правовим актом, в якому згадується договір довічного утримання, є Зобов'язальний закон Швейцарії, прийнятий ще в 1883 році. Титул 22 цього закону містить відділ В, який регулює договір про передачу прав чи майна, за умови встановлення довічної натуральної пенсії (ренти) (статті 521 – 529). За законодавством Швейцарії, договір про натуральну довічну ренту (verpfründung, contrat d'entretien viager, vitalizio) зобов'язує кредитора (рентоодержувача) передати боржнику (особі, що виплачує ренту) деяке майно чи окремі майнові цінності, а взамін боржник зобов'язується довічно надавати кредитору утримання та догляд. Для дійсності цього правочину потрібен його судовий розгляд і затвердження. Особа, що виплачує ренту зобов'язана надавати рентоодержувачу такий догляд, який останній вправі очікувати, виходячи з оцінки переданого майна і з врахуванням звичних для нього за останній час умов існування; крім цього рентоодержувач повинен бути забезпечений житлом, утриманням, а у випадку хвороби, і необхідним доглядом та медичною допомогою. Обидві сторони можуть в односторонньому порядку відмовитись від договору, якщо в результаті порушення обов'язків відносини між ними стали нестерпними або якщо інші суттєві причини надзвичайно утруднюють чи роблять неможливим їх продовження. При припиненні даного правочину за цією підставою, крім повернення виконаного, винна сторона повинна відшкодувати потерпілій збитки. Замість повного припинення договору

суддя може відмінити проживання рентоодержувача в будинку особи, що виплачує ренту, і замість цього встановити довічне грошову пенсію (leibrentenvertrag, rente viagère, contratto di rendita vitalizia) [5].

В Цивільному кодексі Польщі інститут довічного утримання (dożywocie) регулюється главою II розділу 34 (статті 908 – 916). Згідно з § 1 статті 908, якщо взамін передачі нерухомості у власність, набувач зобов'язався забезпечити відчужувачу довічне утримання (договір довічного утримання), то він зобов'язаний при відсутності інших умов в договорі, прийняти відчужувача як свого домашнього, надавати йому харчування, одяг, жиле приміщення, освітлення, опалення, забезпечити йому відповідну допомогу та догляд у випадку хвороби, а також влаштувати йому за власний рахунок похорон у відповідності з місцевими звичаями. Набувачем майна може бути і юридична особа. Передача нерухомості у власність за цим договором настає одночасно з обтяженням нерухомості правом на довічне утримання. Згідно зі статтею 913 Цивільного кодексу Польщі, якщо в силу певних причин між особою, що має право на довічне утримання, і зобов'язаною особою склались такі відносини, що від сторін неможливо вимагати, щоб вони залишались одна з одною в безпосередній близькості, суд, на вимогу однієї з сторін може замінити всі чи деякі обв'язки, що входять в склад довічного утримання, довічною рентою (dożywotnią rentę) відповідної вартості. І тільки у виняткових випадках суд має право на вимогу однієї зі сторін розірвати договір довічного утримання [6].

В Цивільному кодексі Угорщини договору утримання (tartási szerződés) присвячений відділ 1 глави 49 (§§ 586 – 590). Згідно з § 586 за договором утримання одна зі сторін зобов'язана надавати іншій стороні відповідне утримання в своєму домашньому господарстві. Обов'язок по утриманню поширюється також на опіку, лікування, догляд і похорони. Особа зобов'язана надавати утримання може відчужити передане їй майно, проте, в цьому випадку новий власник зобов'язаний терпіти задоволення правомочною особою претензії по утриманню з нерухомого майна. Згідно з § 589, якщо внаслідок поведінки однієї з сторін утримання в домашньому господарстві боржника стало неможливим, будь яка зі сторін вправі вимагати перед судом заміни договору утримання на договір довічно-періодичних платежів (életjáradéki szerződés), а якщо мета договору навіть таким чином не може бути досягнута – припинення договору [7].

Досить цікаво інститут утримання (uztura līgums) регулюється в Цивільному кодексі Латвії (підрозділ 3, статті 2096 – 2106), який був прийнятий в 1937 році і дія якого була відновлена в 1993 році. Згідно зі статтею 2096, за договором утримання одна зі сторін передає іншій в грошах чи натурі яку-небудь майнову цінність, за що інша сторона надає їй утримання до тих пір, поки особа, яка приймає утримання є живою, якщо тільки про тривалість виконання цього обов'язку не має іншої домовленості. Під утриманням слід розуміти забезпечення харчуванням, житлом, одягом та доглядом, а якщо особа, що приймає утримання є неповнолітньою, то також виховання та навчання в школі для отримання обов'язкової освіти. Стосовно розміру утримання, то якщо сторони не вказали його в договорі, він визначається судом з врахуванням умов життя особи, що приймає утримання і того, яка цінність була одержана особою, що надає утримання (стаття 2098). При розірванні договору утримання за ініціативи особи, що приймає утримання чи її правонаступника,

останні можуть вимагати повернення переданої майнової цінності, при цьому вони не зобов'язані повертати вартість одержаного утримання. При розірванні цього правочину за ініціативи особи, що надає утримання, особі, що приймає утримання повертається передана майнова цінність, а особі, що надає утримання повертається все те, що вона витратила на утримання [8].

В 2001 році був прийнятий Зобов'язально-правовий закон Естонії, частина 5 якого присвячена договорам утримання (toetamislepingud): довічний ренті (elurendis) – глава 28 (§§ 568 – 571); та власне договору утримання (ülalpidamisleping) – глава 29 (§§ 572 – 577). Згідно з § 572 даного закону, за договором утримання, одна особа (утриманець) зобов'язується передати майно чи специфічні об'єкти у власність чи володіння іншій особі (надавачу утримання), а остання – зобов'язується матеріально забезпечувати утриманця та доглядати за ним протягом його життя чи іншого періоду, визначеному сторонами. Надавач утримання матеріально забезпечує утриманця та доглядає за ним у спосіб, який є підходящим для останнього і відповідає переданій цінності та тривалості життя утриманця. Утримання полягає у забезпеченні підходящим житлом, а також необхідним доглядом і медичними послугами, у випадку потреби [9].

Таким чином в країнах Європи виділяються два підходи до інституту довічного утримання: а) відсутність спеціального правового регулювання та застосування до відносин по довічному утриманню загальних положень про довічну ренту; б) спеціальне правове регулювання договору довічного утримання. Варто зазначити, що порівняльний аналіз даного інституту відіграє досить велике значення, він дозволяє більш повно зрозуміти юридичну природу довічного утримання, збагатити нашу наукову думку, а також відшукати шляхи вирішення проблем, які існують в українському законодавстві.

Література:

1. Гражданское Уложение Цюрихского Кантона / [переводъ П.А. Гедримовича, Ю.Р. Гептнера] – Санкт Петербургъ: Государственная Типографія, 1887. – 478 с.
2. Саксонское Гражданское Уложение / [переводъ А.Х. Гольмстена, А.И. Лыкошина, А.К. Рихтера] – Санкт Петербургъ: Государственная Типографія, 1885. – 909 с.
3. Жюллио де ла Морандьер Л. Гражданское право Франции. Том 3 / [перевод и вступительная статья Е.А. Флейшиц]; Л. Жюллио де ла Морандьер – М.: Издательство иностранной литературы, 1961. – 748 с.
4. Общее гражданское уложение Австрийской империи 1811 года / [переводъ Г. Вербловского] – Санкт Петербургъ: Типографія правительствующаго Сената, 1884. – 542 с.
5. Loi fédérale complétant le Code civil suisse (Livre cinquième: Droit des obligations) — 30.03.1911 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.admin.ch/ch/f/rs/2/220.fr.pdf>.
6. Polski kodeks cywilny — 23.04.1964 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU196401600938&type=3>.

7. Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről — 04.01.1959. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95900004.TV.

8. Latvijas Republikas Civillikums — 28.01.1937. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=225418>.

9. Võlaõigusseadus Eesti — 26.09.2001. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.riigiteataja.ee/akt/961235>.